

Nasploh se pa »še ni mogel priboriti do tega, o čemer je kritično razpravljaj Levstik... da bi namreč ustvaril dosledno realistično in psihološko resnično povest in roman« (Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, str. 252). In ko je dr. Vošnjak pri nas prvi začel »malce operirati s socialnimi podtoni, svetujoč tudi Jurčiču, da bi podslikal svoje Rokovnjače bolj socialno«, je Jurčič — »rajši ostal pri svoji romantično-realistični snovni interesantnosti« (Priatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V. zvezek 1940, str. 28).

V resnici, premočan je bil vzgojni vpliv narodopisne romantike, premočni so bili viri ljudskega izročila, presilni so bili Levstikovi napotki, ki so odvedli Jurčiča v našo narodno preteklost, da bi se bili uklonili Jurčičevi realistični in živahni naravi. Jurčič je in ostane predvsem naš narodopisni romantik, žarek prihajajočega idealnega realizma pa je le tu in tam šele zasijal v njegovo umetniško delavnico in se odbil v redko katero povest.

Ocene in poročila

CENE VIPOTNIK, DREVO NA SAMEM

Resnično zadoščenje takale lepa knjiga, kakor je Vipotnikova zbirka, ki je izšla pod konec leta pri nekdanjem Slovenskem knjižnem zavodu. Njegovo ime je bilo sicer vsa ta leta po vojski prištevano med prva v naši poeziji, ali bilo je potrebno še tako bolj vidno potrdilo, da se v svojem izročilu nismo ustavili ali šli, kar se je le prevečkrat godilo, rakovo pot. Tukah pa je umetnost, kakršna je navadno redko sejana, in v nji odmev nedavnih in današnjih dni, ob katerem se moraš pomuditi in se mu nemalokrat brez pridržka prepustiti.

Dijaški list Žar je v letih 1930—1933 natisnil Vinku Vipotniku več pesmi in lirične proze, ki govorijo, da izvira njegov pesniški rod iz ekspresionizma. Iz tistega plemenitega ekspresionizma Cankarjevih in Župančičevih dedičev, ki je gojil v mladem človeku visoko etično zahtevnost in češčenje lepe naše besede. Ob njem se je pesnik zavedel, da ima v duši povabilo za državljanstvo lepšega sveta, vzvišenega nad klavarno stvarnostjo. Tega povabila ni mogla preklicati proletarska mladost doma ne v mestu, kamor ga je gnala želja po učenju, ne preganjanje na šoli ali revščina v službi na deželi. Od tod pa je poganjala trpka žalost že v njegovih študentovskih poskusih, še najbolj v liričnih črticah, ki so rasle v melanholično trudnem ozračju Mrzelove proze. Prav na to Vipotnikovo liriko v prozi je vredno opozoriti, ker kaže še bolj ko takratni njegovi verzi tanek posluš za besedo in podobo — marsikatero srečaš še kasneje v njegovi pesmi. In če je bilo videti, da ta občutljivost za pretanke utripe ne more najti poti iz žalosti, upov in rahlih upov mladostne melanholije, je bil to vendarle pravi ustvarjalni dar, ki te je moral prevzemati s svojimi novimi in presenetljivimi podobami. Tak dar se ni dal zatajiti in je bilo treba le še nekaj let, da se je še vse drugače izvorno izlila njegova pesem in ovrгла sodbo, češ da je »ugasnil«. To se je zgodilo v Dejanju in Ljubljanskem Zvonu.

Kje je prava moč in novost te poezije? Morda bi to še najprej utegnil povedati ob Tujini, ki je zraven ena izmed zgodnjih Vipotnikovih pesmi. Kar ti zadeva ob srce, to je podoba in občutje utrujenosti, ki je legla na človeka hkrati s prahom praznih dni. Medtem ko človek sklepa žalostne račune svojih porazov, pa se življenje pred njim noče ustaviti, valovi z vetrom po

pšenici in vabi za seboj s pticami, ki se odmikajo v presrečnem begu na večnem nebu.

Jaz zapuščen iz zemlje bilke rujem.

Ta nedopovedljivo trpka nepomirljivost z življenjem, ki ne pozna veličine ne razmaha v svobodne daljave, je presunljiva, da bolj ne more biti, najbolj učinkovit vrh — in podobnih je še cela vrsta — poleg tega pa do kraja naraven.

Veter, drzni svobodnjak, slovesno sonce, pomlad — taki elementi neugnanega življenja so kakor nezadržan klic potepuškim sanjam in hrepenenju, naj plane na ladjo luči, v višave, v daljno usodo brez imena — v višji svet, ki je veličastna lepota in prostost človeka vrednih dejanj. Ta klic je v pesniku najmočnejši glas in te mora zato tudi najbolj potegniti za seboj. Ali nič manj niso resnična in elementarna spoznanja, da je le prepgosto vržen v samoto, ki se vanjo ne more vdati kakor drevo na samem, da ga obdajajo dež, dolgčas, blato in ponižanje. Grenko je to življenje — hkrati pa vendarle čudo, ki neprestano drami pričakovanja. In kolikor višje in bolj neučakane so želje, toliko silnejši je potem nož obupa, ki riže po človeku, toliko bridkejši je občutek groze, ki se nateka kakor jez, toliko bolj krčevito se upira duša, da bi jo zagnila preteča noč, preden je človeku dano pognati se na velike poti.

Kakor prevzema v Vipotnikovi pesmi zagon za višjim svetom, tako in morda še močnejše zagrabi taka spoznanja, da ga je zavratni čas ukanil, vklenil in kdaj tudi pobil na tla, tako da si izmučeno srce zaželi, naj ga do kraja zmelje, samo da se odpočije. Redek je tukaj odsev do neke mere pomirjenega razmerja do življenja, in še ta ob pogledu na mater in otroka, ki »zvezde kot drobtine mu padajo v skodelo« — ker pač še ne pozna sveta. In jasno, da huđega ne more zakriti žarek, ki se ko cekin trklja na pismo prijatelju. To zlato dobro sonce, ki s srcem sveti na list, budi vendarle nekam krhko vero v rešitev.

To razmerje do življenja se je pomembno dopolnilo in poglobilo v letih, ko se je osebno trpljenje združilo s skupnim narodnim. Med pregnanimi so bili tudi njegovi domači in pesnik sam je bil med tistimi, ki so jih odtrgali od družine in poslali v tuja taborišča. Mračne podobe nasilja, umiranja, smrti in moreči občutek vklenjenosti obujajo trpko, zamolklo udarjajočo besedo obsodbe in upora. Iznad osebnih bridkosti, iznad plahutanja smrtnih ptic pa se vzpenja ne samo vprašanje, kje je tisto slovesno življenje, ki smo ga takrat pričakovali, ampak tudi zanos spričo upirajoče se domovine. Žena, ki mu oživlja spomine in pričakovanja ljubezni, prehaja skorajda v simbol domače zemlje, ki se koplje v žrtvovani krvi, pa jo zato toliko bolj prežarja volja vseh rodov, da se v hudournem uporniškem ognju poganja v viharne zarje novih, veličastnih časov. Malokdaj govori pevec s svojo privzdignjeno besedo tako iz duše vseh, kakor je bilo to na tistih padovanskih pogradih.

Sla po velikem in lepem in grenki računi ob nedoseženem, poslavljanje od omam mladih dni — tukaj je srce Vipotnikove poezije in to se je še posebno ubrano in zrelo razodelo v nekaterih novih pesmih. Kjer je izpovedoval ta osnovna razpoloženja, je že od kraja navadno našel zanje pravo besedo in ritem. Pravo, to mislim naravno besedo, ki seže v sredo stvari, ponazarja posebno občutje, včasih pa je s svojo rezko vsakdanjostjo priča nepomirljivega boja s sivim, ponižujočim in brezobzirnim svetom. Taka prvotna moč je v besedi tudi, kadar je drzno prestvarjena, saj zaživi ž njo življenje v novi obleki in luči. Omenil bi samo Pogreb in v njem posebno izživajočo podobo: »skljuvan obraz koščeno kokodaka«, ki je pretresljivo resnična, kakor je bil tak izpit mrliški obraz z ostrim nosom ko ptičji kljun. In zato je tudi glas rezko, obtožujoče zmaličen. Za tisti dež, ki šiva venomer, povem samo pripombo preprostega poslušalca, ki ni mogel v sebi zadržati priznanja: »Ampak res gre prav tako dež!«

Vendar pa je mik nove besede ali redkega metaforičnega zasuka včasih silnejši od miselne in čustvene teže. Takrat v verzih ne zapolje kri, ampak so kakor preplet cvetja metafor, kdaj tudi nekoliko eksotičnega in bizarnega cvetja. Podobe se gnetejo, izražajo lahko tudi pesnikov nemir, kakor ga po

svoje ritem z nekimi novimi enotami in zarezami, ali moč teh podob ni enakomerno razdeljena. In če je legel na nekatere besede iz prvih njegovih del prah časa, morda niso tako daleč od kakšnega »jada« ali »poseta« tudi taki primeri eklektičnega jezika, kakor je smrt, ki razi, čebrnjavi mesec ali nikari, kjer zveni beseda, ki je nekod morda celo ljudska, vendarle literarno, artistično. Podoba »dan upogiba zlato hrbtenico« je bila nemalokrat občudovana, da so spričo nje skoraj prezrli pravo moč pesmi, ki je drugod. Drzna je in sili čez okvir, preveč drzna, da bi bila lahko skladna in bi jo mogel sprejeti vase. Zato rajši ne silim vanjo in se zadovoljim z vtisom zlatega risa, ki ga črta na nebu. Nekaj podobnega je tisto srce v Šimnu Sirotniku ali malo jasna podoba grozljive gospe v Obisku.

Zato pa je tukaj zraven prej v parafrazi posnetih mest še vrsta takih, ki ne morem mimo njih, da ne bi omenil vsaj nekaterih. Tak je na primer že začetni stavek v Pesmi o ljubezni ali tiste poševne hiše in domače strehe, ki sijejo umito. V Žalostinki imaš čudovito sonce, ki bo »v vejah tekalo za ptico, paslo po travnikih čebelje roje«. In potem v verzih, ki jih je rodilo izmišljeno sovražno sporočilo, da je brat padel, v pretresljivo spremenjeni ritmični intonaciji ena naših najbolj veličastnih podob:

Angela strašnega udarijo peruti
in večnosti zavezne silna lesa
in vstane senca mila od telesa
in skoznjo gre, da ni koraka čuti.

Ko pa stopiš za žlahtno pojočo besedo Dvogovora, Aprilske idile ali Jeseni, se vzdigneš v presunljivi žar slovesno milega ljubezenskega vabila, in ta žar strmenja drhti še, ko so splahneli glasovi blažene omame in je privid mlade lepote, ki se je prej razstrl hrepenečemu srcu, izginil v spoznanju drugačne resničnosti. Tam magične besede ljubezni, ki so kakor obred in zarotitev:

Ti si od davnodavnih let
kakor alôe gosti cvet
v meni spočet.

Za njimi pa občutje samote in ta samota se še bolj zareže v človeka spričo lepote, ki se mu odpira pred očmi:

Utihnili so svetli šepet omame,
med mahom zamolkle ciklame
žarijo same.

Včasih je bila za Vipotnikovo pesem značilna zrahljana, nekam razsekana kompozicija podob in ritmov. Ustvarjalo jo je neuravnano, neenakomerno dognano doživetje, pa tudi notranji nemir. Čutiš, kako se je pesnik odbijal od mučne stvarnosti, se spopadal z njo, se skušal z njo spraviti, pa se tudi predajati mikavni ustvarjalni igri. Njen odmev je dražljiva nova realnost njegove besede in ritem s svojimi moderno občutenimi premenami, ki dajejo tolikokrat občutek nevezanosti, včasih skoraj svojevoljnosti in ustrezno poudarjajo vsebinske prehode. Tu naletiš precej pogosto na vozle, ob katerih se tek besede, misli in čustva zadržijo, nagnete, se tare in se potem spet razhaja. Takih primerov, kakor so verzi: Mogočno luč valí vígredni dih; strma noč, zamišljena, z menoj / iz senc in sánj gnête telesa; ponosna vém: zêmlija se upira; iz vlažnih samot / gozdóv sílne vzletajo ptice — takih primerov zadržanega ritma v novih pesmih skoraj ni. Pesem se je umirila, zraven pa zapela polno, posebno v prej omenjenih. In tam je med drugimi morda najlepši, najbolj ganljiv Vipotnikov verz:

bilo je svetlo, kot da k jutru gre.

Za njim trepeče vsa tista miloba, ki jo pozna mladost in ljubezen in ki je v nji že slutnja in žalost slovesa — lepota, ki ji ne veš imena.

Lino Legiša